

УДК 620.9:327(470+483) «19/20»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Олександра Гнип

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів 79000, Україна, тел.(032)239-41-32,
e-mail:alexanja2006@rambler.ru*

Розглянуто нормативно-правову базу німецько-російських енергетичних відносин як на сучасному етапі, так і в період «холодної війни». Особливу увагу звернено на механізми співпраці двох держав у енергетичній сфері на сучасному етапі, а також коротко розглянуто регулювання енергетичної політики ФРН та РФ на державному рівні.

Ключові слова: російсько-німецькі відносини, енергетичне співробітництво, угоди в галузі енергетики, енергетична політика.

Сучасна міжнародна система відчуває значний вплив низки чинників, що мають глобальний вимір, одним з яких є енергетичне забезпечення. Саме у зв'язку з цим двосторонні відносини між країнами, що імпортують енергоресурси, і країнами, що експортують енергоресурси, є надзвичайно важливими для розвитку майбутньої системи міжнародних відносин та її стабільності. Яскравим прикладом таких відносин, які мають вже більш ніж сорокарічну історію, є енергетичний діалог Німеччини та Росії, що має і матиме в майбутньому значний вплив на сучасну геополітичну ситуацію в регіонах Європи та Азії. Основою цієї співпраці слугує співробітництво в енергетичній сфері, яке стало невід'ємною складовою політичних відносин двох держав. Саме ці дві країни заклали той тип відносин, який набув ознак світових стандартів співробітництва у цій сфері.

У 60-х роках минулого століття в СРСР значно зріс видобуток природного газу завдяки відкриттю нових родовищ у Сибіру та розширенню можливостей у Центральній Азії. Проте в СРСР існувало чимало проблем з доставкою цих енергоресурсів через технічно слабку та нерозвинуту інфраструктуру. Саме це стало причиною пошуку СРСР партнерів на Заході та встановлення з цими країнами економічних відносин. Проте цей процес сильно ускладнювався через небажання німецьких урядів К. Аденауера, Л. Ерхарда та К. Кізінгера налагоджувати політичний діалог з СРСР, значний вплив на політику яких мала проголошена 1955 р. доктрина Хальштейна, що унеможливлювала встановлення дипломатичних відносин між антагоністичними країнами. СРСР 1969 р. вперше виходить на європейський ринок, укладаючи договори між російським зовнішньоторговельним об'єднанням «Союзнефтьекспорт», італійським концерном «ENI» та німецьким «Ruhrgas» [1]. Реалізації цього договору

посприяв і той факт, що до влади в Німеччині у цьому ж році приходить уряд В. Брандта, який започаткував «нову східну політику», що стала переломним моментом у розвитку двосторонніх відносин та енергетичного співробітництва зокрема. Першого лютого 1970 р. міністром економіки ФРН К. Шіллером та радянським міністром зовнішньої торгівлі М. Патолічевим було підписано історичну за своїм значенням Угоду з постачання природного газу до Західної Німеччини, що складало приблизно 3 млрд м³ на рік [11]. Угода отримала назву «газ–труби», оскільки Німеччина, зі свого боку, розраховувалась з СРСР через концерн «Маннеспанн» трубами великого діаметра, які використовували для розбудови трубопроводу [3]. Цей договір став наймасштабнішим в історії двосторонньої співпраці країн, оскільки передбачав співпрацю між країнами протягом тривалого часу. Положення документів 1970 р. було успішно розвинуто в наступних подібних угодах 1973, 1974 та 1981 рр. Згідно з угодою 1973 р., передбачали збільшення обсягів поставок газу до 2,4 млн тонн, а постачання газу за 20 років — до 120 млрд м³. Згідно з угодою 1974 р., було збільшено обсяг постачань труб з ФРН до СРСР до 3,7 млн тонн та додаткові поставки газу у ФРН на 60 млрд м³. А згідно з четвертою угодою 1981 р., передбачались постачання в обмін на газ не тільки труб, але й обсягу постачань і протяжності газопроводу відповідно до кількості компресорних станцій [10].

Розглядаючи становлення енергетичних відносин двох держав, цікавим видається той факт, що договір «газ–труби» укладено фактично на півроку швидше, ніж Московську угоду, яку підписали 12 серпня 1970 р. і якою заклали основу для нормалізації та покращення відносин між державами, що свідчило про те, що енергетична співпраця для держав вже на самому початку зайняла передове значення. Щодо цього В. Брандт якось зазначив: «Тільки спільний економічний проект інтегрує краще, ніж роки дипломатії». Завдяки цим домовленостям і поставкам російського газу 1973 р. ФРН стала застрахованою від серйозних наслідків енергетичної кризи 70-х років. З цього часу ми можемо говорити про безпрецедентну історію надійної 40-річної енергетичної співпраці двох країн, які витримали не лише період «холодної війни», але й глобальні світові зміни наприкінці минулого століття. Світові нафтові кризи через нестабільність близькосхідних постачальників підштовхнули Німеччину на поглиблення енергетичної співпраці з СРСР. А початком нового етапу співробітництва стало підписання у листопаді 1981 р. Угоди на 25 років про основні умови постачання природного газу з СРСР у ФРН в обсязі 10,5 млрд м³ газу на рік. Відповідно до Угоди, газ пішов із Західного Сибіру до Німеччини в обмін на німецькі труби для будівництва трансконтинентального експортного газопроводу Уренгой–Ужгород [2]. До кінця 80-х років експортна частка російського газу до Німеччини постійно зростає і, як результат, 1985 р. «Ruhrgas» і «Союзгазекспорт» продовжують всі наявні договори про постачання природного газу з СРСР у ФРН на строк до 2008 р.

Після розпаду СРСР на початку 1991 р. «Союзгазекспорт» було перейменовано в «Газекспорт» і включено до складу концерну «Газпром». ФРН

першою з провідних іноземних держав визнала 26 грудня 1991 р. Російську Федерацію як державу-спадкоємця колишнього СРСР, що дозволило зберегти вже налагоджену нормативно-правову базу відносин. Довгострокові контракти станом на 25 років стали основою стабільності і надійності постачань газу і в цей період [9]. «Газпром» 1993 р. стає акціонерним товариством, проте зв'язки з німецьким «Ruhrgas» не припиняються і сторонам вдається підтримувати енергетичну співпрацю на попередньому рівні. На сучасному етапі енергетична складова відносин як у Росії, так і в ФРН є державним інтересом, отож проблемам забезпечення енергетичної безпеки керівники обох держав надають особливого значення. У травні 1998 р. «Газпром» та «Ruhrgas» продовжили термін дії деяких своїх договорів до 2020 р. Додатково партнери підписали договір про транзит російського газу через територію Німеччини, що дало змогу використовувати розгалужену газотранспортну мережу «Ruhrgas» для економічно ефективнішої доставки російського газу на західні ринки від Німеччини. Важливим кроком для двох країн у рамках енергетичної співпраці в сфері захисту навколишнього середовища стало підписання у вересні 1995 р. Угоди про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища до 2000 р., в якій передбачено розробку і реалізацію спільних заходів щодо скорочення забруднення навколишнього середовища російськими підприємствами газової індустрії. Згодом, вже 2000 р., в рамках державного візиту В. Путіна до Німеччини представники «Газпрому» та «Ruhrgas» підписали в Берліні Протокол про наміри інтенсифікувати співпрацю в галузі охорони навколишнього середовища та енергозбереження.

Що стосується державної політики РФ у вказаній галузі, то основоположними документами, в яких представлені основні засади російської політики в галузі енергетики, є «Концепція енергетичної політики Росії в нових економічних умовах» (1992), «Основні напрями енергетичної політики і структурної перебудови паливно-енергетичного комплексу РФ на період до 2020 р.» (1995), «Основні положення енергетичної стратегії Росії на період до 2020 р.» (2000) та «Енергетична стратегія Російської Федерації» (2003) [13]. Найважливішими органами російської енергетичної політики на федеральному рівні є Міністерство енергетики Російської Федерації, яке здійснює розробку і реалізацію державної політики та нормативно-правове регулювання питань електроенергетики, нафтовидобувної, нафтопереробної та газової промисловості, а також «Російське енергетичне агентство», яке підвідомче Міністерству енергетики РФ і забезпечує реалізацію Федерального закону «Про енергозбереження і підвищення енергетичної ефективності» та займається питаннями інформаційно-аналітичного забезпечення сталого енергетичного розвитку та підвищення енергетичної ефективності економіки РФ.

Регулювання енергетичної галузі у ФРН здійснюється сьогодні на основі п'яти базових законів і декількох сотень підзаконних актів. Ключовими відомствами, відповідальними за розробку концептуальних документів та координацію енергетичної політики, є Міністерство економіки і технологій ФРН та Міністерство захисту навколишнього середовища, охорони природи та

безпеки реакторів ФРН, частково міністерство економіки, а також Федеральне міністерство транспорту. Звичайною практикою є залучення авторитетних науково-дослідних центрів до підготовки та експертизи ключових урядових рішень, які зачіпають функціонування енергетичного комплексу країни. Тобто, як можна побачити, аналогів російського Міністерства енергетики як такого в Німеччині не існує, що аж ніяк не відображається на розвитку галузі. У ФРН також не існує єдиної енергетичної концепції. Існує цілий ряд документів, прийнятих на урядовому і федеральному рівнях, що формують основні засади енергетичної політики ФРН [12]. Останнім масштабним документом у цій галузі була прийнята 28 вересня 2010 р. урядом Німеччини «Енергетична концепція 2050» [14]. Широким спектром енергозберігаючих проектів і програм у ФРН займається також Німецьке енергетичне агентство Dena. Зокрема, останніми роками воно залучило майже 85% недержавних коштів для реалізації енергозберігаючих проектів і для розширення використання відновлювальної енергії.

Важливе значення для російсько-німецьких енергетичних відносин у майбутньому матиме сучасна німецька політика відмови від атомної енергетики, курс на яку ще 1998 р. взяв уряд «червоно-зеленої» коаліції на чолі з Г. Шрьодером. Новий канцлер ФРН А. Меркель також зробила ставку на політику енергозбереження та збільшення частки відновлюваних джерел енергії. Такий курс енергетичної політики означатиме збільшення частки російського газу в німецькій енергетиці і насамперед в умовах реалізації спільних масштабних енергетичних проектів, а також розширення в Росії ринку німецьких енергозберігаючих технологій. Незабаром після аварії на АЕС «Фукусіма» було заявлено, що уряд ФРН має намір заново оцінити ризики, пов'язані з використанням атомної енергетики, і вводить мораторій на експлуатацію семи атомних енергоблоків, побудованих до 1980 р. Рішення щодо прискореного виходу з атомної енергетики прийнято 6 червня 2011 р. Федеральний уряд Німеччини вирішив залишити дев'ять енергоблоків восьми атомних електростанцій і поступово до кінця 2022 р. цілковито відмовитися від виробництва ядерної енергії. 30 червня 2011 р. закон остаточно прийнято бундестагом і підтверджено всі планові показники, зафіксовані в «Енергетичній концепції 2050». Для формування енергетичного сектору ФРН важливими є директиви ЄС про лібералізацію енергетичного сектора, дві з яких імплементовані у внутрішнє законодавство, проте реальний рівень на ринку все ще відстає від директив. Антимонопольне відомство ФРН у січні 2011 р. констатувало, що в електроенергетиці зберігаються олігополістична структура ринку і присутні можливості маніпулювання цінами. Німецький газовий ринок, незважаючи на наявність декількох сотень місцевих газових підприємств, фактично поділений за регіональним принципом між трьома найбільшими гравцями – «E.ON Ruhrgas», «Verbundnetz Gas» і «Wintershall».

Аналізуючи політичні відносини між державами на найвищому рівні, слід також відзначити, що сьогодні переговори перших осіб Росії та Німеччини не

обходяться без обговорення енергетичної складової співпраці. Одним із найбільш значущих інструментів вирішення конкретних завдань російсько-німецького співробітництва і просування пріоритетних економічних інтересів Росії у відносинах з ФРН стала міжурядова Робоча група зі стратегічного співробітництва в галузі економіки та фінансів, яку засновано у липні 2000 р. за ініціативою В. Путіна та Г. Шрьодера [8]. Рішення надати їй статус постійно діючої структури було прийнято 2002 р. У рамках робочої групи обговорюють наймасштабніші проекти співробітництва в галузі економіки, енергетики, науки і техніки, розвитку інфраструктури тощо. З липня 2007 р. в її рамках створено робочу групу «енергоефективність». Безпосереднім напрямом її діяльності сьогодні є сприяння в інноваційних проектах, пошук і підтримка в освоєнні ефективніших форм взаємодії, а також вирішення проблемних питань, що виходять за рамки звичайних комерційних операцій.

Сьогодні німецьку енергетичну політику провадять у рамках загальноєвропейської енергетичної політики. У зв'язку з цим важливе значення для двосторонніх відносин має Спільна стратегія Європейського Союзу щодо Росії, що передбачає інтенсифікацію співробітництва в науці й енергетиці, яку прийнято 3 червня 1999 р. Зазначимо, що енергетична інтеграція здатна підвести серйозний фундамент для зближення у політичній сфері, в науці, техніці, освіті. На основі розгляду німецько-російських енергетичних відносин можна говорити про створення єдиного європейського енергетичного ринку, який у перспективі може стати другим після ринку США. Росія відводить важливу роль розвитку привілейованого енергетичного співробітництва з Німеччиною, у тім числі в рамках меморандуму «Газпрому» з концерном «E.ON» від 8 липня 2004 р. У Заяві про розширення ділових зв'язків Росії і ФРН у галузі енергетики, зробленій 7 серпня 2004 р., йдеться про те, що В. Путін і Г. Шрьодер надають великого значення енергетичній співпраці на рівні підприємств, а уряди двох країн будуть тісно співпрацювати «з метою наскільки можливо мінімізувати некомерційні ризики, а також сприяти усуненню перешкод на європейському рівні на шляху до успішної реалізації цих проектів» [5]. В галузі енергетики активну увагу двох країн також приділено підготовці кваліфікованих кадрів. У травні 2005 р. підписано Протокол про створення Російсько-Німецького інституту енергетичної політики.

Якщо до 2006 р. німецька сторона ставилася з пересторогою до перенесення компетенції в енергетичній політиці на європейський рівень, то необхідність таких дій, починаючи з 2006 р., не викликала заперечень. «Газпром» і «E.ON» 12 липня 2006 р. підписали рамкову угоду з обміну активами в газовидобутку, торгівлі та збуті природного газу і домовилися про спільну реалізацію проектів у сфері вироблення електроенергії на газових електростанціях у Європі. Суть ситуації найкраще зрозуміла при врахуванні того обсягу енергоресурсів, які Росія постачає в Європу. За даними Європейської комісії, ЄС отримує 44% імпортного газу і 30% імпортової нафти з Росії та очікують, що найближчими роками ці показники зростуть. Важливими механізмами енергетичної співпраці для країн на міжнародному рівні стали Енергетична хартія 1991 р., яку також

іноді називають Європейською енергетичною хартією, та Договір до Енергетичної хартії 1994 р. Хартія і ДЕК спрямовані на встановлення єдиних прозорих правил функціонування міжнародного енергетичного ринку в сфері торгівлі енергоносіями, інвестицій, транзиту та енергоефективності [4].

У червні 2009 р. в Мюнхені на одинадцятому раунді Російсько-Німецьких міждержавних консультацій на вищому рівні за участю членів урядів було створено Енергетичне агентство «Rudea», спрямоване на позитивні зрушення у вказаній галузі для обох сторін. Для російської економіки та інфраструктури вигреш полягатиме в покращенні сучасності, ефективності і, відповідно, конкурентоспроможності, в той час як німецькі компанії отримають нові ринки для своїх енергоефективних технологій [6].

Протягом 90-х років минулого століття між енергетичними компаніями ФРН та «Газпромом» виникало чимало ідей проектів розбудови обхідних газопроводів, проте здебільшого вони так і залишились на папері. Це відбувалось як через нестачу коштів, так й через несприятливу зовнішньополітичну кон'юнктуру. Поворотним етапом у розвитку німецько-російських відносин стала ідея розбудови газопроводу по дну Балтійського моря, над реалізацією якої почали працювати ще 1997 р. Угода про будівництво Північноєвропейського газопроводу («Північний потік») між «Газпромом» і німецькими компаніями «E.ON Ruhrgas» та «BASF», а також прийняття Заяви на вищому рівні про співпрацю в галузі енергетики в рамках робочого візиту до ФРН Президента Росії В. Путіна відбулись 8 вересня 2005 р. Головною ресурсною базою для трубопроводу «Північний потік» стане Південноросійське нафтогазове родовище, а додаткові ресурси для поставок використовуватимуть родовища півострова Ямал і Штокманівське родовище. За оцінками експертів, імпорт газу в країни Євросоюзу до 2025 р. зросте на 200 млрд м³. Отож місія консорціуму «Північний потік» полягає в тому, щоб створити надійну та екологічно безпечну інфраструктуру для постачання газу до Європи. У 2005 р. президент Польської Республіки О. Квасневський та польський сейм зробили заяву, що газопровід «Північний потік» «загрожує екологічній безпеці та незалежності Польщі». Тоді ж прем'єр-міністр Литви А. Бразаускас висловив побоювання, що цей проект обернеться екологічною катастрофою для Балтійського моря. В свою чергу в серпні 2006 р. прем'єр-міністр Швеції Й. Персон заявив, що готовий перешкодити прокладці газопроводу по дну Балтійського моря. У березні 2009 р. компанія «Північний потік» представила звіт про транскордонний екологічний вплив на дев'яти мовах країн Балтійського регіону, а також англійською мовою. У липні 2009 р. компанія «Північний потік» отримала висновок Центру охорони навколишнього середовища провінції Уусімаа у Фінляндії з оцінки впливу газопроводу на навколишнє середовище, який підтверджує, що він відповідає вимогам фінського законодавства у сфері захисту навколишнього середовища [7]. За словами директора проекту К. Хеннінга, запуск газу в Європу запланований на 8 листопада 2011 р. Другу чергу газопроводу буде введено в дію наприкінці 2012 р. «Північний потік» є найбільш

детально опрацьованим з усіх газових інфраструктурних проєктів та оголошений ЄС як такий, що відповідає інтересам всієї Європи. Як висновок, варто зазначити, що проєкт «Північний потік» відкриває нові горизонти для енергетичної співпраці як один зі складових стратегічного партнерства між Росією і Німеччиною, а активний розвиток інфраструктури на базі газопроводу даватиме змогу не тільки зміцнити європейську енергетичну безпеку, але й забезпечить сталий розвиток Старого світу. Аналізуючи двосторонні відносини між державами, можна говорити про те, що на вищому політичному рівні на першому місці, безумовно, залишається енергетичне співробітництво, акцент в якому зсувається в бік проблем енергозбереження, що сьогодні актуально як для Німеччини, так і для Росії. Між ФРН та РФ існує багатofункціональна договірно-правова база, яка має давню історію і знаходиться в процесі постійної зміни, відповідно до вимог і змін на енергетичному ринку. Також механізм співпраці, в якому беруть участь високопосадовці і навіть керівники двох держав, є показником зрілості та важливості енергетичної складової політичних відносин між державами. Енергетична політика двох країн на сучасному етапі свідчить про багаторічну перспективність цих відносин, оскільки держави вже є надто пов'язаними саме енергетичним чинником. У Європі багаторічна співпраця ФРН та РФ слугує прикладом реалізації стратегічних відносин двох держав, що на тривалий час забезпечить стабільність не тільки двосторонніх зв'язків, але й у регіоні загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 30 лет партнерства. Время новостей [Электронный ресурс]. – № 182, 30 сентября 2003. – Режим доступа : <http://www.vremya.ru/print/81322.html>.
2. Газэкспорт –30 лет успешной работы // Аналитика [Электронный ресурс] / Н. Падерина – 28 апреля 2003 г. – Режим доступа : <http://neftegaz.ru/analysis/view/6064>.
3. Еще раз про трубы и газ. Агентство политических новостей [Электронный ресурс] / Ю. Солозобов. – 04.12.2005. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/authors/author29.htm>.
4. Заключительный акт конференции по Энергетической хартии. 31 октября 2003 г. Официальный сайт Энергетической хартии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/CC251ru.pdf.
5. Заявление о расширении деловых связей Российской Федерации и Федеративной Республики Германия в области энергетики. Департамент информации и печати. Министерство иностранных дел Российской Федерации. 2004- 07-08. (Сообщение пресс-службы Президента России).
6. Официальный сайт компании «Nord Stream» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nord-stream.com/ru>.
7. Официальный сайт российско-германского Энергетического агентства. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rudea-energy.com/>.

8. Российско-германские отношения. Департамент информации и печати. Министерство иностранных дел Российской Федерации [Электронный ресурс] (Справка). – 02-10-2011. – Режим доступа :

<http://www.mid.ru/bdomp/nsreuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e43256b8400296af8!OpenDocument>.

9. Справка по вопросам экспортных поставок ОАО «Газпром» [Электронный ресурс] / Официальный сайт ОАО «Газпром». – Режим доступа : <http://www.gazprom.ru>.

10. Труба в бесконечность. Хроника самой большой сделки в российско-германской истории // Псевдология [Электронный ресурс] / Е. Лабецкая, Ф. Лукьянов, А. Слободин, Ю. Шпаков. – Режим доступа :

http://www.pseudology.org/gazprom/USSR_FRG.htm.

11. Экспорт российского газа: история, состояние, перспективы/ Нефтегазовая вертикаль [Электронный ресурс] / С. Емельянов. – 2006. № 17. – Режим доступа : <http://www.ngv.ru>.

12. Энергетическая политика Германии: ставка на эффективность и увеличение использования возобновляемых источников энергии / А. Еременко // Зеркало недели [Электронный ресурс]. – №16. – 28 апреля 2007. – Режим доступа : <http://zn.ua/articles/49868>.

13. Энергетическая стратегия Российской Федерации (2003) [Электронный ресурс] / Официальный сайт Министерства энергетики Российской Федерации. Приказы и распоряжения Минэнерго. – Режим доступа : <http://minenergo.gov.ru/documents/fold13/>.

14. Germany's new energy strategy. CEWEEKLY [Electronic resource] / Łukasz Antas. – 2010-10-06 . – Available : <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/ceweekly/2010-10-06/germanys-new-energy-strategy>.

Стаття надійшла до редколегії 05.10.2011

Прийнята до друку 05.12.2011

CONCEPTUAL PRINCIPLES IN FORMING OF RUSSIAN-GERMAN RELATIONS IN ENERGY SPHERE

Oleksandra Gnyp

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska st., 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32,
e-mail: alexanja2006@rambler.ru*

It is described in the article the regulatory and legal framework of German-Russian energy relations at the present stage and during the Cold War. The author notices especially the mechanisms of cooperation between the two states in the energy

sector at the present stage and also briefly reviewed regulation of the energy policy in Germany and Russia on the state level.

Key words: Russian-German relations, energy cooperation, energy agreements, energy policy.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РОССИЙСКО- ГЕРМАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Александра Гнип

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32,
e-mail: alexanja2006@rambler.ru*

Рассмотрена нормативно-правовая база немецко-российских энергетических отношений как на современном этапе, так и в период «Холодной войны». Особое внимание обращено на механизмы сотрудничества двух государств в энергетической сфере на современном этапе, а также кратко рассмотрено регулирование энергетической политики ФРГ и РФ на государственном уровне.

Ключевые слова: российско-германские отношения, энергетическое сотрудничество, соглашения в области энергетики, энергетическая политика.